

שימור הם עומדים אלא שהתורה קנסתו כדי שישמור על שורו], אינו משלם חצי נזק על פי עצמו, ואין גובים אותו בכבל, [ואולם אם תפס הניזק (את השור המזיק. רבנו תם) — אין מוציאים ממנו]. ולדעת רב פפא שפלגא נוקא — ממונא [שסתם שוורים לאו בחזקת שימור אלא שהתורה חסה עליו משום שלא הועד], משלם חצי נזק על פי עצמו ומגבים אותו בכבל. והלכתא פלגא נוקא קנסא.

פרק רביעי — 'נערה שנתפתתה'; דפים מא — מב

עא. מה דינם של תשלומי אונס ומפתה כאשר מת האב קודם העמדה בדין ולאחר העמדה בדין, וכן כשבגרה קודם העמדה בדין ולאחריו?

תשלומי אונס ופיתוי — לאב. מת האב או שבגרה קודם העמדה בדין — הרי הם של עצמה. עמדה בדין ואחר כך מת האב — הרי הם של אחים. עמדה בדין ואחר כך בגרה — הרי הם של אב. מת האב — הרי הם של אחים. רבי שמעון אומר: אפילו עמדה בדין, אם לא הספיקה לגבות עד שמת האב (או עד שבגרה) — הרי הם של עצמה.

א. מפשטות המשנה משמע שהצער באנוסה מגיע לאביה. ויש גירסה אחת בדברי הראב"ד (נערה בתולה ב, יג, ובכס"מ) שהצער שייך לה כבשאר חבלות. (ע' ים של שלמה יב; אבי עזרי.)
ב. נחלקו הראשונים בתשלומי בושת ופגם, כשמת האב קודם העמדה בדין, האם הם לעצמה, כיון שהוקשו לקנס (תוס', רמב"ם ר"ד ועוד), או של האחים, שיורשים בושת ופגם כשאר ממון. (כ"ד הרמב"ן רא"ה רשב"א וריטב"א.)
עוד נחלקו במפותה, כאשר מת האב או שבגרה קודם העמדה בדין, האם גם אז תשלומיה לעצמה (רמב"ם, ריטב"א ועוד), או שמא פטור מכלום, מפני שמחלה לו בתחילה (רמב"ן רשב"א ורא"ה).

דף מב

עב. מה דינם של תשלומי אונס ומפתה ושאר קנסות, קודם העמדה בדין ולאחר העמדה בדין, לענין ההלכות דלהלן?

א. קרבן שבועה לכופר ממון לחברו ונשבע על שקר והודה.

ב. תשלומין על פי עצמו.

ג. הורשה לבניו.

א. לדברי חכמים, התובע את חברו תשלומי קנס באופן שכבר עמד בדין וחייבוהו, וכפר ונשבע על שקר והודה — חייב קרן וחומש ואשם-גזלות, כשאר כופר ממון לחברו. (ומעלה מעל — ריבה). ורבי שמעון פוטר (וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו — מה אלו מיוחדים שהם ממון אף כל שהם ממון, יצאו אלו שעיקרם קנס. ואפילו בכגון אונס ומפתה שכבר עמדה בדין ובגרה ומתה, שהאב זוכה בהם מתורת ירושת-ממון ולא מתורת קנס, מ"מ כיון שעיקרן קנס פטור).
אבל אם תובע תביעת קנס קודם העמדה בדין, אפילו לחכמים פטור, שהרי יכול הלה להודות ולהיפטר, ואין כאן כפירת ממון.

התובע את חברו 'אנסת / פיתית את בתי' והלה כפר ונשבע והודה — לחכמים חייב קרבן שבועה, ואפילו

לא עמד בדין, כי תביעתו תביעת ממון היא, על בושט ופגם — שאין אדם מניח מלתבוע דבר שגם אם הלה יודה בו לא ייפטר, ותובע דבר שאם יודה בו ייפטר. ורבי שמעון פוטר, שלשיתו אין קרבן שבועה בתשלומי קנס. כל שכן בזה שתובע תביעת קנס קודם העמדה בדין, שאין אדם מניח תביעת סכום קצוב, חמשים של קנס, ותובע בושט ופגם שאינם קצובים.

בתביעת גניבה, מודה רבי שמעון שחייב קרבן שבועה, כי אין אדם מניח מלתבוע הקרן ותובע את הכפל וד' וה' שאם יודה הלה ייפטר. (תוס').

ב. אין אדם משלם קנס על פי עצמו. אבל אם עמד בדין ונתחייב, משלם על פי עצמו.

לפרש"י (כמוש"כ התוס' בדעתו. וע' באבני נזר חו"מ קפת, וצ"ע), דין זה מוסכם על הכל, הן לחכמים הן לרבי שמעון. ולפירוש התוס', לאביי בדעת רבי שמעון, אפילו אחר העמדה בדין אינו משלם על פי עצמו, שכל שלא גבה יש לו תורת קנס. מלבד באופן שעמדה בדין ובגרה ומתה, שהאב מקבל בתורת ירושה והוא ממון גמור.

תשלומי בושט ופגם וצער — לדברי הכל משלם על פי עצמו.

ג. מבואר במשנה לענין קנס של אונס ומפתה, שלחכמים אין אדם מורישו לבניו, אבל אם עמד בדין ומת — מוריש לבניו. ולרבי שמעון אפילו עמד בדין ומת — אין מוריש לבניו. ופירש רב יוסף [בשיטת רבה], שגזרת הכתוב היא באונס ומפתה, שלא זיכתה תורה לאב אלא משעת נתינה (ונתן האיש השכב עמה לאבי הנעך...), אבל שאר קנסות משעמד בדין ממון גמור הוא להורישו לבניו. ואף באונס ומפתה, דוקא באב אמר רבי שמעון, אבל לגבי הבת יש זכיה גמורה בשעת העמדה בדין, הלכך אם עמדה בדין ובגרה ומתה — אביה יורש אותה.

לפירוש ר"י הלבן (עתוס' ב"ק עב. ולעיל לה: ויש אומרים כן בדעת הרמב"ם, כנזכר למעלה) כל הקנסות מלבד אונס ומפתה אדם מוריש לבניו, ורק לענין קרבן שבועה אמרו שפטור כשלא עמד בדין, כיון שהיה יכול להודות ולהיפטר ואינו דומה לפקדון ותשומת-יד.

דף מג

עג. א. בת הניזונית מן האחים לאחר מות אביה — מעשה ידיה למי? ומה הדין במעשה ידיה ובמציאתה שקדמו למיתת האב?

ב. מה דינן של שאר זכויות-ממון של האב בבתו, לאחר מיתתו — כגון קנסות וחבלות?
ג. כתובת בת קטנה ונערה — למי?

א. בת הניזונית מן האחים — לדברי רב ששת, מעשה ידיה שלהם, כדין האלמנה הניזונית מנכסי יתומים, שמעשה ידיה שלהם. (ותקנת חכמים היא, אבל מדאוריתא מעשה ידיה שלה. תוס'). ואילו רב ושמואל ורב יוסף סוברים שמעשה ידיה לעצמה. (והתנחלתם אתם לבניכם אחריהם — אותם לבניכם ולא בנותיכם לבניכם, מגיד שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו).

מר בר אמימר אמר בשם נהרדעי: הלכה כרב ששת. ורב אשי אמר: הלכה כרב. וכן העלו בגמרא להלכה. בת שאינה ניזונית מן האחים, משמע ודאי שאין מעשה ידיה שלהם לדברי הכל, ואפילו העדפה. (עפ"י אבני נזר אה"ע שז).

מעשה ידיה ומציאתה שקדמו למיתת האב — לכל הדעות הרי הם של אחים.

ב. פיתוי הבת, קנסות וחבלות (כגון שפצעה בפניה, שנפחתה מדמי מכירתה השייכים לאב) — אין אדם מורישם לבניו, והרי הם של עצמה.

דף מב

'לאביה נמי פשיטא, מדקא יהיב מפתה, דאי לעצמה, אמאי יהיב מפתה, מדעתה עבד?!' — מבואר בגמרא שפשוט הדבר שאי אפשר לחייב את המפתה בתשלומין, לשלם לה עצמה. וכבר האריכו ראשונים ואחרונים בהגדרת דין זה הפוטר, ביתומה או בנערה שבגרה. יש שכתבו שהוא דין מחילה ככל מחילת ממון. ואמנם, בירושלמי טעם זה נדחה בנוגע לשילום חמשים כסף, כיון שהוא קנס, ואי אפשר למחול לפני העמדה בדין, שאין אדם מוחל דבר שאינו ברשותו. אך בשיטת הבבלי יש אומרים שניתן למחול קנס, מפני שאף בקנס יש לבעלים 'זכות תביעה והעמדה בדין' ו'זכות לחייב ממון', ועל אלו ניתן למחול.

יש אומרים שנוגע הדבר לדין 'סילוק'; כלומר, יכול אדם לסלק עצמו מזכויות שהדין מקנה לו, קודם שזכה בדבר — 'נחלה הבאה לאדם ממקום אחר, מתנה עליה שלא יירשנה' (ע' להלן פג.). אף כאן, הרי היא כמוותרת מראש על זכותה שזיכתה לה תורה.

עוד אמרו שדומה זה לאומר לחבירו 'קרע כסותי והיפטר' שהרי הוא כמזיק ברשות. ועוד הוסיפו, שהיא הרי מעונינת ורוצה את הדבר, מפני הנאתה, ולכן עוד עדיף מ'מזיק ברשות', שאין צריך לומר כאן בפרוש 'על מנת לפטור'.

טעם חדש לענין הפטור מקנס, כתב הגר"מ פינשטיין (בשיטת הרמב"ם), שכיון שלא מצאנו בתורה חיוב לשלם אלא לאב, לכן במפתה שהיא חוטאת כמוהו, לא מסתבר שיתחייב לשלם לה. שנמצא חוטא נשכר. ולקונסו שישלם לעניים וכדו' — לא מצאנו קנס שכזה. לכן פטור מכל וכל. (אכן, טעם זה לא שייך לענין תשלום בושת ופגם).

הרבה חילוקים והשלכות להלכה יש בכל אחד מן הטעמים, כאשר האריכו המפרשים. (ע' ברמב"ן ובראשונים פ' אלו נערות; קצוה"ח; חזון איש קלה; חידושי הגרש"ש"ק; זכר יצחק; קהלות יעקב; אג"מ אה"ע ח"א קעב-קעג — חליפת מכתבים בינו לבין הגרא"מ שך שליט"א בענין; אילת השחר לב. ד"ה ביתומה; לט: ד"ה שלי, ועוד).

המהרי"ק (שורש קסט) דן על מפותה שטענה שהמפתה הבטיח לה לישאנה, ועל דעת כן נשמעה לו, ועתה היא תובעת לחייבו בושת ופגם. וכתב שאין עליו לשלם. ואף שמחילה בטעות אינה מחילה, בענייננו שונה הדבר, שגילתה בדעתה שלא אכפת לה בבושת ופגם ולא נתכוונה אלא להנאת בעילה. והוסיף עוד: 'גם יש לחלק בין מחילה זו לשאר מחילות דעלמא, אלא שלא חשתי להאריך כל כך'... ואפשר שכוונתו לאחת מן הסברות הנזכרות לעיל.

המהרי"ק גם הוכיח כדבריו מקושית הגמרא על משנתנו 'לאביה נמי פשיטא' וכו', ואמרו שאמנם אין חידוש אלא בסיפא. והרי אפשר לפרש בפשטות שמדובר במשנה שפיתה לשם אישות [ואין זה דוחק, כי אף הפרשה עוסקת בפיתוי כזה לדעת הרבה אמוראים בקידושין מו]. ואם כן, הייתי חושב שלעולם התשלומין לה עצמה ולא לאביה, ואין כאן מחילה, משום ש'מחילה בטעות' היא, שהרי אינו נושאה [כי אי אפשר שמדובר שנסא, כי אין חיוב קנס במפותה כשנסא? אלא מוכח שאין טענה כזו כלל, וכל שהתשלומין לעצמה, היה פטור בכל אופן, ד'מדעתה עבד'.

'או שאמר לו עבדו, הפלת את שיני וסימית את עיני, והוא אומר לא הפלתי ולא סימיתי, ונשבע והודה, יכול יהא חייב.. — קשה, לפי המבואר בב"ק (מג — לדעה אחת, וכמותה פסק הראב"ד (נזקי ממון י). ונראה שגם הרמב"ם אינו חולק בזה) שהמודה על פי עצמו שהמית שורו עבד — אמנם נפטר מקנס אך חייב לשלם את דמיו של העבד. אם כן, הלא יש כאן כפירת ממון ממש? — בירושלמי (במסכתנו ובשבועות פ"ה) מקשה כן ומתרץ שמדובר בעבד שאין לו דמים, כגון מוכה שחין. אך קשה על הרמב"ם שפסק המשנה כצורתה ולא הזכיר מוכה-שחין, ומשמע שבכל אופן פטור — מדוע?

יש לומר שהרמב"ם לשיטתו (בהל' טוען ה, ב) שכל תביעה הבאה מחמת קרקע, אפילו תביעת דמים, הרי היא כקרקע ואין נשבעין עליה מן התורה. ויש לומר שלשיטתו הוא הדין לענין קרבן-שבועה — פטור בדמי קרקע. ולכן, רק לענין קנס, שאינו מחמת שווי העבד, שהרי קנסה תורה אפילו אינו שוה מאומה, רק בזה שייך לדון על חיוב קרבן שבועה, (אלא מפני שאינו משלם עפ"י עצמו — פטור), אבל על דמי העבד, כיון שנידון כעבד עצמו, שהוקש לקרקעות — אין שייך קרבן שבועה. (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"א לא, ה).

אמנם לפי זה קשה מדין 'אנסת ופתית את בתי' שחייב קרבן-שבועה משום בושת ופגם, והלא פגם היינו נזק והוי דמי אדם והרי זה כדמי קרקע, שאדם הוקש לקרקעות, ומדוע חייב? — ואכן בקצוה"ח הקשה כן על הרמב"ם. ובחדושי ר' חיים (טוען-וגטען שם) חילק בין דין חיוב שבועה, שנידון לפי עיקר החיוב, כי חיוב התשלומין הם חליפי הקרקע, ונזק הקרקע הוא עיקר חיובו, ובין דין קרבן-שבועה שנקבע לפי התביעה עצמה, כי עיקר דינה משום גזילת הממון, ואינו תלוי כלל ביסוד והתחלת החיוב. — אשר לפי"ז קמה וגם נצבה קושית הירושלמי, שהרי מבואר שיש חיוב קרבן שבועה גם בדמי קרקע, ומדוע לא יתחייב קרבן משום כפירת דמי העבד.

וראה בבאור הגרי"פ פרלא לסהמ"צ לרס"ג (ח"ג דף קלח, ב) שפלפל בענין זה. ודעתו שלשיטת הרמב"ם אין משלם דמי העבד הגם שנפטר מהקנס, ודלא כהנחת המהריט"א (וכ"ד האחיעזר כנ"ל), אך מ"מ הקשה על הראב"ד שסובר שמשלם דמים, ואעפ"כ לא השיג על סתימת דברי הרמב"ם גבי שבועת הפקדון בעבד.

(ע"ב) 'אלא מעתה גבי עבד דכתיב... הכי נמי לא זיכתה תורה לאדון אלא משעת נתינה?' — יש מפרשים שהקושיא היא מלשון רב יוסף שסתם ואמר כי קאמר רבה ממונא הוי בשאר קנסות חוץ מאונס ומפתה — משמע שגם שלשים של עבד בכלל שאר קנסות (עפ"י שיטה מקובצת. וע' הר צבי כמה דוגמאות לכגון זה). עוד אפשר שפשוט לו שכן הדין בעבד, כי אם לא כן למה אמר רבי שמעון לעיל המית שורך את עבדי... תלמוד לומר וכחש, היה לו לומר 'תלמוד לומר יתן', וכאן לא שייך לתרץ כדלהלן. (חזון איש)

דף מג

'במאי קא מיפלגי? אמר רב פפא: רבי שמעון סבר, לא שביק איניש מידי דקיץ ותבע מידי דלא קיץ. ורבנן סברי, לא שביק איניש מידי דכי מודי ביה לא מיפטר ותבע מידי דכי מודה ביה מיפטר' — תימה, הלא המאנס חייב לשלם שניהם, קנס ובושת-ופגם, ואם כן, מן הסתם התובע תובע את כל המגיע לו?! הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל (חידושי הגרנ"ט כתובות סי' מ) עמד על תמיהה זו, ויצא לדון בדבר החדש, חדש בסברה וחדש בבאור הפשט:

זה שלמדו בגמרא לעיל (מ:) 'תחת אשר ענה — מכלל דאיכא בושת ופגם', אין הכוונה שגילה הכתוב שהאונס או המפתה, מלבד הקנס חייב גם בבושת ופגם לאב כד"ן כל חבלה שהיה חובל [שלא נאמר שהחמישים כסף כוללים גם בושת-ופגם]. אלא השמיענו הכתוב דין חדש של חיוב בושת ופגם. ולא זו בלבד, אלא שתשלום זה, כיון שנספח הוא לקנס, דין קנס יש לו. אמנם מסתבר שכאשר נפטר מן הקנס מכל סיבה שהיא, חייב עדין ב'בושת ופגם' כדין שאר חבלות. וגם תשלום זה שייך לאב, מצד סברת 'דאי בעי מסר לה למנוול ומוכה שחין'.

לאור זאת סובר רבי שמעון שהאב התובע, אכן תובע את שני התשלומין, אך כאשר יש קנס, גם הבושת ופגם נידונים כדין הקנס. ולכן פטור מקרבן שבועה. והכמים סוברים, שעדיף לו שעיקר תביעתו תיטוב על בושת ופגם, ולא על הקנס, שאז דין ה'בושת ופגם' נהפך לחיוב ממון רגיל כבשאר חבלות, שגם אם יודה לא ייפטר, ויתחייב עליו קרבן שבועה אם ישבע לשקר.